

SUOMEN EKSISTENTIAALILAUSE — PÄÄTTYMÄTÖN TARINA

OUTI TIAINEN

Suomen eksistentiaalilauseesta on kirjoitettu Virittäjässä jo lähes puolen vuosisadan ajan, ja aiheesta riittää yhä edelleenkin sanottavaa (esim. Helasvuo 1996, Huumo ja Perko 1993). Tässä kirjoituksessa tarkoitukseni on palata ajassa taaksepäin ja katsoa, mistä eksistentiaalilausekeskustelu sai alkunsa. Tarkastelen ensisijaisesti sitä, miten Jesperseniltä (1992 [1924]) lainattu *eksistentiaalilauseen* käsite jäsenyi osaksi suomen kielen syntaksin kuvausta.

Eksistentiaalilauseen käsite tuotiin suomen kielen tutkimukseen osana keskustelua, joka pyrki ratkaisemaan partitiivisubjektin ongelmat. Setälä oli lauseopissaan selittänyt subjektin totaalisuuden ja partiaalisuuden riippuvan kolmesta tekijästä: subjektin laadusta, predikaatin laadusta ja lauseen kieltävästä tai myöntävästä sisällöstä (mts. 2–3). 1920-luvulla subjektin sijanvaihtelua tarkasteltiin spesieksen näkökulmasta. Merkittäväksi muodostui Airilan (1924: 17–18) oivallus, joka liittyy partitiivisubjektin esiintymisen edellytyksiin. *Olemassaolon ilmaiseamisen* idean voi katsoa olevan peräisin Airilalta: »Mitä – – predikaatin laatuun tulee, niin näyttäisi, että predikaatin täytyy jättää subjektin epä-määräisyys niin sanoakseni koskemattomaksi, se ei saa ilmaista subjektin toimintaa, ei mikä tai millainen se on. Siksi ne verbit, jotka tässä tulevat kysymykseen, merkitsevät, ainakin pääosaltaan, olemista, olemassa-oloa (olemaan tulemista, olemasta lakkaamista, olon muutosta). Niin pian kuin predikaatti ilmaisee subjektista enemmän, ja samalla kuin sen toiminnasta tai laadusta jotakin sanotaan, se siirtyy partiaalisesta totaaliseksi. Predikaatin kautta tällöin ei enää ilmaista subjektia olevaksi, vaan *edellytetään* sen olemassa-oloa.»

Airilaan viitaten Siro (1943: 284) nosti partitiivisubjektin ylimmäksi ehdoksi verbin *eksistentiaalisuuden*. Ikola (1954: 226) puolestaan katsoi tarpeelliseksi lisätä Airilan esitykseen vielä ehdon, että kysymys on »jostakin (ilmaistusta tai ajatellusta) lokaliteetista

▷

tai olotilasta, jonka sisällöstä lause ilmoittaa jotakin (mitä se sisältää, rupeaa sisältämään, lakkaa sisältämästä jne.)». Näin Ikola teki eron lauseiden *Ruoka on pöydällä* ja *Pöydällä on ruokaa* välille. Näistä jälkimmäiselle lausetyypille hän antoi nimen *eksistentiaalilause* ja kiteytti sen sisällön niin, että »partitiivisubjekti tulee kyseeseen ainoastaan eksistentiaalilauseessa».

Subjektin sijanvaihtelun ohessa omistusrakenteen inkongruenssi on aiheuttanut päänvaivaa. L. Hakulinen (1926: 91–94) on esittänyt omistusrakenteiden jäsenyvän transitivisiksi ilmauksiksi. Esimerkiksi lause *Pojalla on vaaleat hiukset* voidaan käsittää yksipersonaiseksi ilmaukseksi, jonka objektilauseke *vaaleat hiukset* on monikon akkusatiivissa. Predikaatin yksiköllisyys selittyy siitä, että lauseessa ei ole nominatiivisubjektia (vrt. passiivi). Tällainen inkongruenssi ei rajoitu vain omistamista ilmaiseviin rakenteisiin, vaan se on yleistä ilmauksissa, joissa paikallisuutta osoittava sanonta on liittynyt intransitiiviseen verbiin, kuten *Säkissä on saappaat*, *Suomessa on kylmät talvet*.

Hakulisen rohkeahko objektianalyysi jäi vaille muiden suoranaista hyväksyntää. Ikola (1954: 214) torjui sen peläten objektin ja subjektin välisten suhteiden pahaa sekaantumista. Eksistentiaalilauseen inkongruenssin selitykset tai pikemminkin motiivoinnit perustuivat vastedes lauseenjäsenien keskinäisiin semanttisiin suhteisiin. Ikola (1954: 230, 233) katsoi subjektin ja predikaatin inkongruenssin olevan eksistentiaalilauseen tuntomerkki: »On helppo ymmärtää, ettei tällaisissa lauseissa predikaatin muoto riipu siitä sanasta, joka ilmoittaa tuon lokaliteetin sisällön ja joka useimmiten — alkuaan ehkä säännöllisesti — on predikaatin jäljessä».

Penttilä (1955: 160) puolestaan rinnasti eksistentiaalisten lauseiden monikon nominatiivimuotoiset kongruenssia laukaisemattomat subjektit ryhmäsaneisiin eli kollektiiveihin. Hän katsoi tällaisten subjektien olevan perimmältään eräänlaisia yksiköitä monikollisesta asustaan huolimatta. Näin predikaatin yksiköllisyys on täysin odotuksenmukaista. Ikola (1955: 321) esitti vastaesimerkeiksi sellaisia lauseita kuin *Saappaat ovat säkissä*, *Uimahousut jäivät kotiin*, joiden subjektit (*saappaat*, *uimahousut*) ovat myöskin eräänlaisia yksiköitä, mutta laukaisevat silti kongruenssin monikollisen muotonsa perusteella. Hän hylkäsi Penttilän selityksen ja vetosi jo esittämänsä periaatteeseen, että »predikaatti on subjektin luvusta riippumatta yksikössä, jos lause on eksistentiaalinen» (Ikola 1955: 325). Ikolalle kumpikaan lauseista *Saappaat ovat säkissä* tai *Säkissä ovat saappaat* ei ole eksistentiaalinen. Ne eivät ilmaise subjektin tarkoitteen olemassaoloa vaan edellyttävät sitä, ja siksi predikaatti kongruoi subjektin luvussa.

MERKITYSPIIRTEET JA MUOTO

Ikolan (1954: 226) eksistentiaalilauseen määritelmässä paikallissijailmaus otettiin lausetyypin semanttis-syntaktiseksi lähtökohdaksi. Lokaliteetin keskeisyydestä eksistentiaalilauseen rakenneosana on alusta alkaen oltu yhtä mieltä (Sadaniemi 1955: 10). Sen sijaan itse eksistentiaalilauseen käsite jakoi keskustelijat kahteen leiriin. Penttilä (1955: 153) esitti Ikolan eksistentiaalilauseen sijalle nimitystä *eksistenssilause*. Eksistenssilause on eksistentiaalilauseetta laajempi käsite ja tarkoittaa kaikkia »sellaisia lauseita, joiden predikaatti ilmaisee olemassa oloa, olemaan tuloa, olemasta lakkaamista, olotilan muutosta». Tässä

määritelmässä painopiste sijoittuu verbin semantiikkaan, ei lauserakenteeseen, ja siitä seurasi, että Penttilä (ja myös Sadeniemi) piti lauseita *Mitalit ovat pöydällä*, *Matti on nyt opettajanhuoneessa* tai *Oppilaat erehtyivät opettajanhuoneeseen* eksistentiaalisina.

Kiista eksistentiaalilauseen määritelmän rajoista juontui pitkälti siitä, että käsite luotiin selittämään partitiivisubjektin esiintymisehtoja. Väärinkäsitysten vyyhti sai alkunsa Ikolan muotoilusta »kysymys lokaliteetista tai olotilasta, jonka sisällöstä lause ilmoittaa jotakin». Sadeniemi (1955: 10) iski kyntensä eksistentiaalilauseen konstituenttien järjestykseen, seikkaan, jonka suhteen Ikolan ilmaus oli epätäsmällinen, vaikka esimerkkilauseiden olettaisikin puhuneen puolestaan (esim. *Poikia juoksee pihalla*, *Ruotsalaisväestöä asuu Ahvenanmaalla...*). Sadeniemi ymmärsi Ikolan eksistentiaalilauseiden rajoittuvan yksinomaan lauseisiin, joissa subjekti on verbinjälkeinen. Tätä Ikola ei kuitenkaan tarkoittanut.

Selventääkseen lokaliteetin asemaa lausetyypissä Ikola (1955: 322–323) erotti toisistaan seuraavat kaksi tapausta. Olemassaoloa voidaan ajatella joko a) ilman rajallista paikkaa (maailmankaikkeudessa), esim. *On olemassa monenlaisia kasveja ja eläimiä*, tai b) suppeammasta näkökulmasta, rajallisen lokaliteetin tai olotilan kannalta, esim. *Kattilassa on vettä*. Ikola selitti jälkimmäistä esimerkkiään seuraavasti: »Tarkoitettuna vesierän olemassaoloa ei edellytetä, ei lähdetä siitä, että se joka tapauksessa olisi olemassa. Voitaisiinhan muuten aivan asiallisesti ajatellakin, että tämä ainemäärä toisessa tilanteessa olisi esim. höyryä. Lause ei sano näistä muista mahdollisuuksista mitään, vaan ilmaisee jotakin vain kattilan sisällöstä. Sanottu pitää paikkansa hyvin, vaikka sana *vettä* olisi psykologinen subjekti: *Vettä on kattilassa*.» Eksistentiaalisuuden ideaa valottaakseen Ikola (1956: 344) lisäsi vielä myöhemmin: »Jos tämän lauseen jälkeen vielä jatketaan samasta vesierästä puhumista, niin silloin sen olemassaolo on edellytetty. Tällä tavoin ymmärrettäväksi olen tarkoittanut sen sanontani, että eksistentiaalilause ilmaisee subjektin tarkoitteen olevaksi eikä edellytä sen olemassaoloa.»

Ajatusta havainnollisti vielä lausepari *Kirkko ei näy tänne* ja *Kirkkoa ei näy tänne*, joiden Sadeniemi (1955: 13) väitti merkitsevän käytännöllisesti katsoen samaa. Ikola ei sinänsä kiistänyt tätä, mutta huomautti, että lauseissa asiantila ilmaistaan erilaisesta *näkökulmasta*: »— edellinen lähtee siitä, että kirkko on olemassa, jälkimmäinen taas ei sano siitä mitään, vaan jättää huomioon ottamatta kaiken, mikä on senkertaisen näköpiirin ulkopuolella. Edellinen ei ole eksistentiaalilause, jälkimmäinen on.»

Penttilä (1956b: 361) arvosteli Ikolan subjektin tarkoitteen edellyttämiseen ja edellyttämättömyyteen liittyviä pohdintoja sangen mutkikkaiksi. Hän ei ensinnäkään hyväksynyt partitiivisubjektin esiintymisehtojen rajoittamista yksinomaan eksistentiaalilauseisiin (1956a: 40–43): »Jos nyt kävisi ilmi, että partiaalinen subjekti voi tulla kysymykseen myös sellaisissa eksistenssilauseissa, joissa subjektin tarkoitteen olemassaoloa edellytetään, ei Ikolan lausumia sääntöjä enää voisi pitää pätevinä, sillä ne eivät olisi niin yleisiä kuin niiden tulisi olla.» Ja Penttilähän löysi tällaisia lauseita. Hänen käsittääkseen tilanne on näin aina, kun partitiivisubjektin tarkoite on määräinen, esim. Sillanpään lause *Ei tullut enää Annaa*. Penttilä ei anna epäilyksen sijaa sille, etteikö näiden sanojen käyttäjä edellyttäisi Annan olemassaoloa (tai hänen entistä olemassaoloa), jos vain kysymyksessä on jokin tietty *Anna*. Ikolan ajatus näkökulmasta ja sen ratkaisuus eksistentiaalilauseiden tulkinnassa ei auenut Penttilälle siitäkään huolimatta, että hän siteerasi selityksen omassa kirjoituksessaan. *Näkökulmalla* Ikola tarkoitti juuri sitä, *mitä lause sanoo*, toisin sanoen lauseen käyttäjän

▷

valitsemaa tapaa esittää jokin asia. »Mitä puhuja sen lisäksi ehkä tietää asiasta, ei tietenkään kuulu lauseen sisältöön» (Ikola 1956: 341). Penttilä taas pohjasi tulkintansa reaali maailman järjestykseen: »Jos jonkin määräisen subjektin tarkoitteesta väitetään esim., että se ei ole siinä eikä siinä paikassa, niin välttämättä edellytetään sen olemassaolo jossakin muussa paikassa tai jossakin muussa olomuodossa.» Tähän Ikola (1956: 342) joutui vastaamaan, ettei fysikaalisella energian häviöttömyyslailla ole mitään tekemistä kielen kanssa: » – kielen lähtökohtana on yksinkertaisen kansanhimisen ajattelutapa ja maailmankäsitys. Jos halko on palanut loppuun, niin tällaisen maallikkoajattelun mukaan sitä ei ole enää olemassa».

Penttilän ja Ikolan erimielisyydet eksistenssi- ja eksistentiaalilauseista ohjasivat keskustelua kohti umpikujaa. Penttilän eksistenssilauseen kriteerinä oli, että predikaatin merkitykseen sisältyy ylipäänsä jonkinlainen olemisaines (1956a: 33). Partitiivisubjektia voidaan Penttilän (1956b: 362) mukaan käyttää eksistenssilauseissa, jos niiden subjekti on jaollinen ja jos partitiivisubjektin »ilmaisutehtävä on asianomaisen puhujan tai kirjoittajan ilmaisupyrimysten mukainen». Ikola (1956: 340–341; 1957: 294) oli tyytymätön tähän luonnehdintaan, sillä hän puolestaan keksi lauseita, jotka merkitykseltään olisivat eksistenssilauseita ja joiden subjektit ovat jaollisia (*Vaatteet tulivat märäksi, Ihmiset vanhenevat*), mutta joiden kanssa partitiivisubjekti ei kuitenkaan tunnu luonnistuvan (?*Vaatteita tuli märäksi, ?Ihmisiä vanhenee*). Tällä perusteella hän veisteli, että »olisi jollakin tavoin rajoitettava ne eksistenssilauseet, joissa partiaallinen subjekti on mahdollinen». Penttilä reagoi uuteen käänteeseen jokseenkin yllättyneesti. »Kysymys siitä, minkälaisen verbiesiintymien yhteydessä partiaalisubjekti on mahdollinen, ei nimenomaisesti ole ollut tähänastisessa keskustelussa erimielisyyden aiheena.» (1956b: 360–361.)

Perustavin ero Ikolan ja Penttilän näkemysten välillä oli, että Penttilän pyrkimyksenä oli määritellä semanttisesti partitiivisubjektin esiintymisympäristöt (predikaatin olemismerkitys, subjektin jaollisuus), Ikola taas satoi partitiivisubjektin mahdollisuuden tiettyyn lausetyyppiin, jossa konstituenttien suhde on tietynlainen, jonka rakenteesta seuraa merkityspiirre *olemassaolon ilmaiseminen* ja jonka syntaktisina ominaisuuksina on esim. predikaatin ja subjektin välinen inkongruenssi. Keskinäistä ymmärtämättömyyttä aiheutti se, että Penttilä ei omilta semanttisilta säännöiltään nähnyt Ikolan eksistentiaalilauseen käsitteellään hakemaa syntaktisen kuvauksen mallia. Ikolan ongelmana taas oli, ettei hän onnistunut selkeästi irrottamaan eksistentiaalilauseen syntaktista hahmoa sen semanttisesta luonnehdinnasta.

Ikolan kaipaama eksistenssilauseiden joukon rajoittaminen oli lähinnä kritiikkiä koko eksistenssilauseen käsitteen riittämättömyydestä kuvaamaan partitiivisubjektin esiintymisehtoja. Ikola (1956: 350–352) myös antoi epäsuorasti ymmärtää kyseisenlaisten rajoitusten käytännön mahdottomuuden. »Puhuminen on pohjaltaan analogiaan pohjautuvaa toimintaa.» Hän selitti Santeri Ivalolta poimimaansa otetta *Nyt vasta Juho katsahti ympärilleen pirtissä. Siellä uikutti naisia joka nurkassa seuraavasti*: »Ei tietenkään voida sanoa, että verbi *uikuttaa* sinänsä merkitsisi olemassa olemista, mutta kirjoittaja on kuitenkin tätä verbiä käyttäen ilmaissut juuri sen seikan, että siellä *oli* naisia, analogiamalleinaan sentapaiset lauseet kuin *siellä oli naisia, siellä makasi naisia jne.*»

Vuonna 1957 keskusteluun yhtynyt Siro (1957: 184–185) totesi Ikolan ja Penttilän erimielisyyksistä, ettei niitä voida ratkaista merkitysisältöjä tai kielen historiallisia kehitysvaiheita pohtimalla. Itse hän ehdotti eksistentiaalisuuden käsitteen tarkastelua kielen

rakenteen osana synkronisesta näkökulmasta. Sananjalassa vuonna 1960 Siro pureutui syvemmälle eksistentiaaliseksi kutsutun lausetyypin kysymyksiin. Partitiivisubjekti säilytti avainasemansa lausetyypin kuvauksessa. Uutta esityksessä oli yritys välttää sisällöllisiä määritelmiä ja puhua kategorioista, niiden ominaisuuksista ja niiden välisistä suhteista.

Yhtenä Siron (1960: 41–47) kuvauksen lähtökohdista oli objektin ja subjektin sijanvaihtelun samankaltaisuus. Siro luonnehtii subjektin ja predikaatin suhdetta sillä tavoin kiinteäksi, että se normaalisti edellyttää nominatiivisubjektia. Predikaatin ja objektin suhde on sitä vastoin höllä, ja objektin muoto pääsee vaihtelemaan. Lauseessa voi yleisesti esiintyä vain yksi objekti, muut verbien määräykset toimivat adverbiaaleina. Tämä periaate säätelee objektin ja adverbiaalin keskinäistä suhdetta lauseenrakennuksessa. Verbien määräyksenä toimivien objektin ja adverbiaalin huomattavin ero on siinä, että kun esimerkiksi objektin akkusatiivimuodon syntaktisena funktiona on osoittaa objekti objektiksi, adverbiaalin sijamuoto taas osoittaa sanan suhdetta johonkin lauseen muuhun sanaan. Esimerkiksi lauseessa *Savupatsaita kumpuili lakeistorvista* elatiivin päätte *-sta* osoittaa ilmauksen *lakeistorvi* olevan jossakin suhteessa ilmaukseen *savupatsaita*. Siron muotoilema *suhdesääntö* ilmoittaa verbien määräyksenä toimivan adverbiaalin tehtävän seuraavasti: »intransitiivisessa lauseessa adverbiaalin formaalinen aines viittaa subjektiin ja transitiiivisessa objektiin». Sääntö pätee yleisesti eksistentiaaliseen lausetyypin. Lauseopissaan Siro (1964: 49) nimittää paikallisilmauksen sijapäätettä kvasipredikaatiksi, sillä sijapäätte on saanut ilmaisutehtävän, joka ei-eksistentiaalisessa lauseessa on predikaatilla, vrt. *Hän omistaa kauniin kirjan* ja *Hänellä on kaunis kirja*. »Eksistentiaalinen verbi on näissä olosuhteissa oikeastaan vain melkein muodollinen kahden huipun, adverbiaalin ja subjektin yhdistäjä; sen niin sanoakseni 'materiaalinen' merkitys on huomattavasti kalvennut.» (Siro 1960: 46.)

Siron (1960: 45–47) suhdesääntö osoittaa transitiivilauseen objektilla ja intransitiivilauseen subjektilla olevan rakenteellisen yhtymäkohdan — »molemmat edustavat adverbiaalin ilmoittaman suhteen toista jäsentä» (vrt. *Pihaan tuotiin lapsia / Pihaan tuli lapsia*). Yhteistä on myös, että näiden lauseenjäsenten ja predikaatin välistä suhdetta voi pitää jokseenkin yhtä höllänä. Tällä perusteella Siro katsoi lähes odotuksenmukaiseksi persoonapronominin akkusatiivimuodon lauseissa tyyppiä *Minulla ei ole mitään hätää niin kauan kuin minulla on sinut*. Samoin perustein voisi pitää odotuksenmukaisena eksistentiaalisen lauseen inkongruenssia. Siro ei kuitenkaan liittännyt kongruenssikysymystä eksistentiaalilauseen subjektin ja predikaatin välisen suhteen laatuun, mitä sinänsä voisi pitää hänen esityksensä puutteena. Toisalta Siron suhdesääntö ei myöskään aseta eksistentiaalisen lauseen sanajärjestykselle rajoituksia. Normaaleina on pidettävä sekä järjestystä *Ukko on tuvassa* että *Tuvassa on ukko* (Siro 1964: 49–50).

Suhdesääntö siis ilmoittaa, millaiset ovat lauseenjäsenten väliset suhteet eksistentiaalisessa lausetyypissä. Kuva eksistentiaalisesta lausetyypistä jäi kuitenkin epämääräiseksi suhdesääntönsä yleisluonteisuuden vuoksi. Sirolta jää selittämättä esimerkiksi tyyppien *Jauhot ovat pöydällä* ja *Jauhoja on pöydällä* välinen ero, lukuun ottamatta subjektin spesieskysymyksiä (ks. Siro 1957: 189). Voisi nimittäin esittää, että subjekti ja predikaatti ovat varsin kiinteässä suhteessa silloin, kun subjekti aiheuttaa verbikongruenssin. Tällöin subjektin sijaa ei voi myöskään vaihtaa partitiiviin ilman, että lauseenjäsenten keskinäiset suhteet muuttuvat. Ikolan näkemyksen mukaan eksistentiaalilauseen sanajärjestys voi

olla suora vain subjektin ollessa partitiivissa. Selitykseksi riittäisi yksinkertaisesti se, että tyyppin *Jauhot ovat pöydällä* muotopiirteet tekevät siitä normaalilauseen, huolimatta verbin merkityspiirteiden olemisaineksesta.

Ikola (1964 [1961]: 32) on saanut lauseoppiinsa vaikutteita Siron suhdesäännöstä: »eksistentiaalinen lause eli eksistentiaalilause on sellainen lause, jossa predikaatti sekä subjektin ja predikaatin välinen suhde ovat samanlaiset kuin partitiivisubjektillisissa». Virittäjän sivuilla Ikola (1962: 228–231) vielä palasi eksistentiaalilauseen inkongruenssiin tyyppissä *Säkissä on saappaat*. Tällaiset lauseet rinnastuvat siis partitiivisubjektillisiiin lauseisiin, joissa subjektin tarkoitetta ei esitetä aktiivisesti toimivana. Eksistentiaalilauseen monikon nominatiivisubjektin katsotaan tarkoittavan jotakin kokonaisuutta, ja lauseen ilmoittamaa tekemistä ajatellaan kollektiivisena, vastakohtana distributiiviselle, kunkin yksilön erikseen suorittamalle tekemiselle.

G. Karlsson (1963: 41) kiinnitti huomiota eksistentiaalilauseen subjektin epäaktiivisuuskriteeriin. Hän löysi vastaesimerkkejä, joiden yhteydessä olisi harhaanjohtavaa puhua subjektin tarkoitteen passiivisesta suhtautumisesta predikaatin ilmaisemaan tekemiseen (esim. *Suomalaisia ja ruotsalaisia mäkihyppääjiä kilpaili Norjassa*). Karlssonin Ikolaa kohtaan suuntaama arvostelu oli sikäli aiheetonta, että Ikola ei puhunut subjektin tarkoitteen aktiivisuudesta tai passiivisuudesta, vaan subjektin tarkoitteen *esittämisestä* ei-aktiivisena toimijana. Vaikka Ikola ei itse tässä keskustelun vaiheessa käyttänyt sanaa *näkökulma*, ajatus siitä säilyi. Tilanne ei ollut muuttunut sitten Airilan (1924: 18) naulan kantaaan osuneen sanavalinnan jälkeen: »Predikaatti voi näennäisesti ilmaista toimintaa, mutta sitä puolta ei korosteta». Miten sitten on mahdollista, että verbin ilmaisema toiminta jää toissijaiseksi eksistentiaalilauseissa? Yhdenlainen selitys löytyy Siron suhdesäännöstä ja kvasipredikaatin käsitteestä. Sirohan selittää, että eksistentiaalisessa lauseessa painopiste on siirtynyt predikaatista kvasipredikaattiin.

Merkittävän askeleen eteenpäin Karlsson (1963: 43) otti siinä, että hän kyseenalaisti verbin transitivisuuden partitiivisubjektin esteenä. Vertaillen verbien transitivisia ja intransitivisia esiintymiä Karlsson toteaa lausepareista *Lapset leikkivät koulua ~ Lapsia leikkii pihalla* ja *Tytöt opiskelevat kieliä ~ Täällä opiskelee myös tyttöjä* seuraavaa: »tuskinkin voi sanoa [jälkimmäisten lauseiden] verbin eroavan merkitykseltään nominatiivisubjektin yhteydessä esiintyvistä vastineesta muuta kuin sikäli, että siinä on aika selvästi havaittavissa samanlainen olemisaines kuin varsinaisissa eksistentiaaliverbeissä. *Tämän eksistentiaalisen luonteen antavat verbille sen määritteenä oleva lokaliteetti-ilmaus sekä objektin puuttuminen*»¹. Toisin sanoen lauseen eksistentiaalisuus ei synny yksistään verbin eksistentiaalisuudesta, vaan kyseessä on koko lauserakenne (tai -tyyppi), jonka merkityspiirteeksi on kieliopillistunut tietynlainen näkökulma kuvata asiantiloja — olemassaolon tai sen muutoksen ilmaiseminen.

Hakanen esitti Sananjalassa (1972), että eksistentiaalilauseet ja normaalilauseet muodostavat kaksi syntaktista kategoriaa, joiden kesken suomen kielen lauseet voidaan jakaa. Kategoriat voidaan erottaa toisistaan muotokriteerein. Suomen suhteellisen vapaasta sanajärjestyksestä ja sen vaihtelusta Hakanen totesi seuraavaa: »Sanajärjestyksen vapautta voidaan käyttää hyväksi niin kauan, kuin kielen syntaktisen ja morfologisen tason formaaliset kriteerit pitävät huolen siitä, ettei sanajärjestyksen muuntelu aiheuta häiriötä semant-

¹ Kursivointi ei alkuperäinen.

tisessa tasossa. Häiriöiden vaara lienee suurin silloin, kun eksistentiaalilauseen subjekti siirtyy pois normaalipaikaltaan predikaatin jäljestä».

Hakanen korostaa eksistentiaalilauseen subjektin erillistä hahmoa suomen kielen syntaksissa. Yhtäältä hän katsoo, että eksistentiaalilauseen subjekti tulisi pitää erillään objektista huolimatta sen ja passiivilauseen objektin morfologisesti samanlaisesta käyttäytymisestä.² Toisaalta eksistentiaalilauseiden subjekti on syntaktisesti ja morfologisesti eri kuin normaalilauseen subjekti.

Hakanen pitäytyy pitkälti puhtaasti syntaktisessa kuvauksessa, mutta toteaa, ettei tämä johda tyhjentävään määrittelyyn. Muotokriteereiden lisäksi tarvitaan semanttisia sääntöjä. Syntaktiset kriteerit käyvät kuitenkin soveltamisjärjestyksessä semanttisten edellä. Esimerkiksi predikaatin laatu ei sinänsä ole ratkaisevaa. Predikaatin olemismerkitys on pikemminkin lauseen eksistentiaalisuuden seuraus kuin syy.

Karlssonin ja Hakasen huomioista huolimatta eksistentiaalilauseen predikaatin laatua koskevat kysymykset askarruttivat vielä Siroa. Virittäjässä vuonna 1974 hän kaipasi »universaalisia sääntöjä». »Huomion ei tule kohdistua sisältöön, vaan struktuuriin, ei erillisten sääntöjen kouriintuntuvaan totuuteen, vaan on pyrittävä kohti kokonaissysteemin sisäistä johdonmukaisuutta. Tämä edellyttää, että luovutaan tähänastisista kriteereistä. Partitiivisubjektista ei enää pitäisi etsiä sisällön homogeenisuutta eikä verbistä olemassaolon edellyttämättömyyttä.» (Siro 1974: 38.)

Päänvaivaa Siroille aiheutui Penttilän kieliopissaan (1963 [1957]: 623–626) esittämistä verbiluetteloista. Siro (1974: 40–41, 43) vertaili lauseita *Talossa asuu rautatieläisiä* ja *Talossa on rautatieläisiä* ja totesi niiden merkitsevän melkein samaa. Hän päätyi siihen, että verbi *asua* ei ole eksistentiaalilauseen kontekstissa rakenteen elimellinen osa, koska lausekokonaisuuden kannalta sen paikan täyttäisi yhtä hyvin merkitykseltään yleisluontoinen ja mahdollisimman tyhjä verbi *olla*. Eksistentiaalilause näyttääkin usein sisältävän aineksia kahdesta perustavasta lauseesta. Esimerkiksi lauseen *Poikia heiluu köysissä* voi käsittää koostuvan peruslauseista *Poikia on köysissä* (matriisilause) ja *Pojat heiluvat* (»sijoitelause»). Eksistentiaalilauseen matriisilauseessa, rakenteen perustavassa osassa, keskeinen jäsen on lokatiivinen elementti. Matriisilauseen predikaatti sen sijaan on prediatiivilauseen kopulaan verrattavissa oleva muodollinen aines. Eksistentiaalilauseen rakenteen »kaksikerroksisuudesta» selittyy, miten olemassaoloa edellyttämättömässä lauseessa predikaatti saattaa merkitä aktiivista toimintaa tai jopa jonkin tekemistä (*Asiakkaita pyrkii liikkeeseen* tai *Lattialla tanssi useita pareja*).

LOPUKSI

Siron esitys heijasti vahvasti aikansa kielitieteellisiä virtauksia. Sinänsä ajatus »kaksikerroksisuudesta» ei enää tuonut eksistentiaalilauseen käsitteeseen mitään uutta. Se on vaihtoehtoinen analyysi Ikolan analogiamalleihin perustuvalla selitykselle. Ikolan näkemykset eksistentiaalilauseiden luonteesta ovat yllättävän moderneja. Argumentoinnilta puuttui kuitenkin selkeän teoreettisen viitekehysten tuki. Nykypäivän lukijalle Ikolan ajatukset avautuvat sekä kieliopillistumisteorian että kognitiivisen kieliopin valossa. Teoreetti-

² Objektianalyysin kannalla on esim. Wiik (1974).

sen viitekehyksen puuttuminen oli omiaan vaikuttamaan myös siihen, että keskustelijoiden välinen ajatuksenvaihto oli paikoitellen suorastaan työlästä.

Ikolan ajatusten kestävyys näkyy siinä, että kummatkin hänen kahdesta erilaisesta eksistentialilauseen määritelmästä ovat päässeet esille kognitiivisessa kieliopissa. Perko (1992: 176–177) katsoo eksistentialilauseen voivan ilmaista kahta asiaa, joko väitteen subjektin olemassaolosta tai väitteen jonkin tilan sisällöstä. Nämä eivät ole keskenään ristiriitaisia, vaan pikemminkin limittäisiä: »subjektin eksistenssin kautta ilmaistaan väite tietyn tilan sisällöstä tai tietyn tilan sisällön ilmaisemisen kautta tuodaan esille subjektin eksistenssi».

Eksistentialilauseiden ongelmia ei ole silti vielä selvitetty. Huumo ja Perko (1993: 389–390) katsovat, että suomen kielen lauseet voidaan sijoittaa eksistentialisuutensa perusteella jatkumolle. Jatkumon erikoisuus on ei-eksistentialiseksi luokiteltu lause *Härkiä juoksee pihalla*. Perusteluiksi Huumo ja Perko esittävät, että kyseisessä lauseessa partitiivin funktiona on epämääräisen määrän kvantifikaatio, vastaparinaan määräistä määrää ilmaiseva tyyppi *Härät juoksevat pihalle*. Tällainen tulkinta on sikäli hämmäntävä, että sen hyväksyminen tekisi tyhjäksi koko Ikolan eksistentialilauseen käsitteen, jonka motiivina on kattaa kaikki mahdolliset partitiivisubjektin esiintymät.

Eksistentialilauseisiin liittyviä kysymyksiä on hiljattain käsitellyt myös Helasvuo (1996). Hän lähestyy e-lauseen diskurssifunktiota kieliopillistumisteorian näkökulmasta. »Ratkaisun avain on lokaalijäsenen ja e-NP:n välisessä suhteessa», Helasvuo sanoo (s. 352). Siron suhdessä ja Ikolan lokaliteetin sisältöä koskevan määritelmän voi nähdä Helasvuon analyysin taustalla: »Paikallissijapäätteen avulla nostetaan NP-kannan referentistä esiin sen ulottuvuuksia spatiaalisenä tilana. Tilaa luonnehditaan sitomalla siihen e-NP:n esittelemä referentti». Helasvuo korostaa e-NP:n kieliopillistumisen olevan sidoksissa koko lausetyypin, e-lauseen kieliopillistumiseen: »Kiteytyntyytä ei ole vain e-NP ja sen morfosyntaktinen muoto ja asema lauseessa vaan myös verbin valinta sekä alkuase-
maisen NP:n paikallissijaisuus ja sijainti lauseessa.»

Kieliopillistumisteoriasta käsin voisi esittää, että myös itse eksistentialisuus merkityspiirteensä — olemassaolon näkökulma — on kieliopillistunut koko rakenteen ominaisuudeksi, eikä lauseen eksistentialisuutta näin voida ratkaista yksin esimerkiksi predikaattiverbin semanttisia piirteitä tarkastelemalla.■

Kirjoittajan osoite (address):

Välskärinkatu 1 b B 35, 00260 Helsinki

Sähköposti: *Outi.Tiainen@Helsinki.Fi*

LÄHTEET

AIRILA, MARIITI 1924: Kielellisten ilmiöiden perustelemisesta. – Suomalais-ugilaisen Seuran toimituksia 52 s. 15–24.

HAKANEN, AIMO 1972: Normaalilause ja eksistentialilause. – Sananjalka 14 s. 36–76.

HAKULINEN, LAURI 1926: *Pojalla on vaaleat hiukset*. Subjektin ja predikaatin inkongruens-

- siako? – Virittäjä 30 s. 91–94.
- HELASVUO, MARJA-LIISA 1996: Ollako vai eikö olla — eksistentiaalilauseen subjektin kohdalonkysymys. – Virittäjä 100 s. 340–356.
- HUUMO, TUOMAS – PERKO, JARI 1993: Eksistentiaalilause lokaalisuuden ilmaisijana. – Virittäjä 97 s. 380–399.
- IKOLA, OSMO 1954: Suomen lauseopin ongelmia. – Virittäjä 58 s. 209–245.
- 1955: Suomen lauseopin ongelmia IV. Nominatiivi- ja partitiivisubjektista sekä subjektin ja predikaatin numeruskongruenssista. – Virittäjä 59 s. 319–332.
- 1956: Suomen lauseopin ongelmia V. Vielä nominatiivi- ja partitiivisubjektista. – Virittäjä 60 s. 334–353.
- 1957: Suomen lauseopin ongelmia VI. Vieläkin subjektista. – Virittäjä 61 s. 287–297.
- 1962: Eräästä inkongruenssitapauksesta. – Virittäjä 66 s. 228–232.
- 1964 [1961]: Lauseopin kysymyksiä. Tutkielma nykysuomen syntaksin alalta. 2. painos. Tietolipas 26. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- JESPERSEN, OTTO 1992 [1924]: The philosophy of grammar. The University of Chicago Press, Chicago.
- KARLSSON, GÖRAN 1963: Suomen kielen subjekti- ja predikaattikysymyksiä. – Virittäjä 67 s. 40–57.
- PENTTILÄ, AARNI 1955: Myöntölauseen subjektin totaalisuudesta ja partiaalisuudesta. – Virittäjä 59 s. 148–161.
- 1956a: Subjektin totaalisuudesta ja partiaalisuudesta. – Virittäjä 60 s. 28–49.
- 1956b: Vieläkin subjektin totaalisuuden ja partiaalisuuden seikoista. – Virittäjä 60 s. 353–363.
- 1963 [1957]: Suomen kielioppi. 2. tarkistettu painos. WSOY, Porvoo.
- PERKO, JARI 1992: Suomen eksistentiaalilauseesta. – Esa Itkonen, Anneli Pajunen & Timo Haukioja (toim.), Kielitieteen kentän kartoitusta s. 171–178. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 39.
- SADENIEMI, MATTI 1955: Subjektin totaalisuudesta ja partiaalisuudesta. – Virittäjä 59 s. 10–18.
- SETÄLÄ, E. N. 1919: Suomen kielen lauseoppi. 9. painos. Otava, Helsinki.
- SIRO, PAAVO 1943: Jaolliset ja jaottomat substantiivit. – Virittäjä 47 s. 276–290.
- 1957: Suomen kielen subjektista kielen rakenteen osana. – Virittäjä 61 s. 181–190.
- 1960: Suomen yksinäislauseen perustavia ongelmia. Ns. »eksistentiaalinen» lauseyppä. – Sananjalka 2 s. 36–51.
- 1964: Suomen kielen lauseoppi. Tietosanakirja OY, Helsinki.
- 1974: Eksistentiaalilauseen hämähäkinverkkoa. – Virittäjä 78 s. 35–45.
- WIIK, KALEVI 1974: Suomen eksistentiaalilauseiden »subjekti». Turun yliopiston fonetiikan laitoksen julkaisuja 13, Turku.